

Oyun məktəbəqədər yaşlı uşaqların formalaşması vasitəsi kimi

Nərmin İlham qızı Zeynalova

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: narminzeynalova97@gmail.com

Rəyçilər: p.ü.f.d., dos. P.M. Həsənova,
p.ü.f.d., dos. F.M. Allahverdiyeva

Açar sözlər: oyun, ünsiyyət, fəaliyyət, təlim, sosiallaşma, bacarıq

Ключевые слова: игра, общение, деятельность, обучение, социализация, умение

Key words: game, communication, activity, training, socialization, skill

İnsan fəaliyyətini nəzərdən keçirdikdə onun müxtəlif və çoxsaylı olduğunu görürük. Adətən insanlar həyatları boyu öz tələbatlarını ödəmək üçün müxtəlif fəaliyyət növlərindən istifadə edirlər. Bunlardan bəziləri ötəri, dəyişkən, digərləri isə uzun müddətli, insanın bütün həyatı boyu onun tələbatlarını ödəyəcək fəaliyyət kimi özünü göstərir. Demək olar ki, istisnasız olaraq bütün insanların hamısı üçün xas olan fəaliyyət növlərini əsas fəaliyyət növləri adlandıırırlar. İnsanın bütün həyatı boyu istifadə etdiyi bu cür əsas fəaliyyət növlərinə oyun, təlim və əmək fəaliyyətini aid edirlər. Fəaliyyətin bu növlərindən biri müəyyən yaş dövründə aparıcı fəaliyyət, digərləri isə köməkçi, yardımçı fəaliyyət kimi özünü göstərir. Belə ki, məktəbəqədər yaş dövründə oyun aparıcı fəaliyyət növü hesab olunur.

Oyun elə bir təlim növüdür ki, burada şagird aktiv və yaradıcı şəkildə cəmiyyətin davranış qaydalarını və normalarını, insanların əməyə ictimai əmlaka münasibətini, insanlar arasında qarşılıqlı münasibətləri öyrənir. Bu elə bir fəaliyyət növüdür ki, şagirdlərin sosial davranışına, onların həyata və bir-birinə olan münasibətinə təsir edir. Uşaq oyun zamanı qaydalara əməl etməyi, səmimiyyəti, problemlərin həll yollarını tapmağı, diqqətini cəmləməyi, cəmiyyətdəki rolunu, məsuliyyəti, razılığa gəlməyi, özünü ifadə etmə bacarığını, qərar verməyi və nəticələrlə razılaşmağı öyrənir.

Ümumiyyətlə, bir çox eksperimentlərə görə oyun uşağı tanımada istifadə olunan ən uğurlu metodlardan biridir. Çünki uşaq oyun zamanı sərbəst olur, daxilindəki duyğu və emosiyaları rahat şəkildə büruzə verir. Onun hansı psixoloji vəziyyətdə olması, situasiyalara necə reaksiya verməsi məhz oyun zamanı üzə çıxır. Uşağın yaradıcılıq imkanlarını ortaya çıxarmaqda oyunun rolu böyükdür. Oyun oynayarkən uşaq özünü yaxşı tanımağa başlayır, çətin vəziyyətdən çıxış yolunu tapmağı bacarır, özünə inam hissi formalaşır, özünü qiymətləndirmə yüksəlir.

Pedaqoqlar və müəllimlər uzun müddət məktəbəqədər yaş - oyun əsri adlandırdılar. Bu da təsadüfi deyil. Demək olar ki, kiçik uşaqlar öz cihazlarına buraxdıqları şeyləri oyun adlandıırırlar. Oyun müstəqil fəaliyyətinin üstünlük təşkil etdiyi bir məktəbəqədər uşağın həyatında çox vacib bir yer tutur. Hazırda məktəbəqədər pedaqogika mütəxəssisləri yekdilliklə oyunun uşağın ən vacib spesifik fəaliyyəti kimi geniş ümumi təhsil sosial funksiyalarını yerinə yetirməli olduqlarını qəbul edirlər. Oyun uşaqlar üçün ən əlçatan fəaliyyət növüdür, xarici aləmdən alınan təəssürat və bilikləri emal üsuludur. Oyun uşağın düşüncə və təxəyyülünün xüsusiyyətlərini, emosionallığını, fəaliyyətini və inkişaf edən ünsiyyət ehtiyacını aydın şəkildə göstərir. Müstəqil bir uşaq fəaliyyəti kimi oyun uşağın tərbiyəsi və tərbiyəsi zamanı formalaşır, insan fəaliyyəti təcrübəsinin inkişafına öz töhfəsini verir. Uşaq həyatının təşkili forması kimi oyun, uşağın psixikasının, şəxsiyyətinin formalaşmasına xidmət etdiyi üçün vacibdir. Bu dövrdə uşaqlar öz tələbatlarını əsasən oyunun köməyi ilə ödəyirlər. Bununla yanaşı olaraq hə-

min dövrdə uşaqlar həm öyrənir, həm də sadə özünəxidmət əməyindən istifadə edirlər.

Məktəb yaşı dövründə aparıcı fəaliyyət təlim fəaliyyəti olur. Bu dövrdə şagirdlər həm oyundan, həm də əmək məşğələlərindən istifadə edirlər. Yaşlı adamlar üçün aparıcı fəaliyyət əmək fəaliyyəti olsa da bu dövrdə adamlar oyundan və təlim fəaliyyətindən də istifadə edirlər. Oyun, təlim və əməklə yanaşı olaraq psixoloji ədəbiyyatda ünsiyyəti də əsas fəaliyyət növü kimi qeyd edirlər. Həqiqətən həyatının bütün dövrlərində insanlar ünsiyyətə hədsiz tələbat hiss edir, bir-biriləri ilə informasiya mübadiləsi, qarşılıqlı təsir və bir-birini qavrama, anlama prosesini həyata keçirirlər. Oyun – elə fəaliyyət növüdür ki, onun nəticəsində heç bir maddi və mənəvi məhsul əldə edilmir (yaşlıların və uşaqların işgüzar və quraşdırma oyunlarından başqa). Oyun ən çox əyləncə xarakteri daşıyır, istirahət məqsədi güdür. Oyunun məqsədi «fəaliyyətin» köməyi ilə əldə ediləcək praktik nəticələr deyil, yerinə yetiriləcək «fəaliyyətin» özü olur. Oyunun müxtəlif tipləri mövcuddur. Bunlara aşağıdakıları aid etmək olar: əşyavi və süjetli, hərəki və didaktik, fərdi və qrup halında, rollu və qaydalı oyunlar və s. Əşyavi oyunlar insanın oyun fəaliyyətinə hər hansı bir əşyanı daxil etməsi ilə bağlıdır. Əşyalarla əlaqədar olaraq aparılan oyunlar insanların həmin şeylərə münasibətləri ilə bağlı funksiyaları kimi çıxış etməyə başlayır. Süjetli oyunlar müəyyən ssenari üzrə aparılır və bu zaman həmin ssenarinin əsas detalları əks etdirilir. Bağça yaşının sonunda uşaqlarda sosial təcrübənin genişlənməsi süjetli oyunların məzmununun genişlənməsinə səbəb olur. Nəticədə tədrisən oyunun məzmunu praktik işləri təkrar etməkdən insanların əlaqələrinin təsvirinə keçir. Hərəki oyunlar bilavasitə hərəkətlərlə icra olunur. Bu cür oyunlar hərəki vərdişlərin inkişafına kömək edir. Didaktik oyunlara gəldikdə bu cür oyunlar öyrətmə xarakteri daşıyır. Məsələn, «nə yerini dəyişmişdir?», «səsindən tanı» tipli oyunların köməyi ilə uşaqlarda müşahidəçilik, dəqiq qavrama imkanları inkişaf etdirilir. Oyunlar fərdi və qrup halında da aparılır. Fərdi oyun ancaq bir nəfər tərəfindən həyata keçirilir. Qrup halında oyunlarda isə bir neçə nəfər iştirak edir. Rollu oyunlara gəldikdə bu zaman oynayan adam (uşaq və ya yaşlı) oyun zamanı müəyyən rolu öz üzərinə götürür və həmin rola uyğun hərəkət edir. Məsələn, uşaq müəllim, həkim rollarını oynayır. Öz oyuncaqlarına «dərs deyir», onları «müalicə» edir və s. Bu zaman uşağın işi onun indiki anda istifadə etdiyi şeylərin xüsusiyyətləri ilə deyil, müəllimin, həkimin vəzifəsi haqqında təsəvvürlə idarə olunur. Qaydalı oyunlar müvafiq qaydalara əsasən aparılır və oynayanlar bu qaydalardan kənara çıxma bilmirlər. İndi artıq işlər mücərrəd tələblər və qaydalarla tənzim olunur. Çox vaxt həyatda oyunun əşyavi-rollu, süjetli-rollu, süjetli-qaydalı və s. kimi qarışıq tipinə də rast gəlmək olur.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, oyun məktəbəqədər dövrdə aparıcı fəaliyyət növü olub uşaqların həm fiziki, həm də psixi inkişafında mühüm rol oynayır. M.Qorkinin qeyd etdiyi kimi, oyun uşağın yaşadığı və gələcəkdə dəyişdirilməli olduğu mühiti dərk etmə yoludur. Oyun uşağın tələbatını ödəməklə yanaşı, yaşlılarla ünsiyyət saxlamaq, həyatı başa düşmək, ətrafdakıları təqlid etmək və bu yolla bir növ gələcək həyata hazırlaşmaq işində mühüm vasitəyə çevrilir. Oyun məktəbəqədər yaşlı uşaqların həyatında mühüm rol oynayır. Uşaqlar oyun vasitəsilə bir-birləri arasında ünsiyyət qurur, yeni dostlar, qazanırlar. Uşaqlar həmçinin başqalarına hörmət etmək, səbirli olmaq, liderlik kimi xüsusiyyətləri də oyun vasitəsilə əldə edirlər. Oyun fiziki, sosial, psixoloji və emosional tərəfdən uşağa təsir edir və inkişaf etməsində böyük rol oynayır. Oyunlar uşağın inkişafında, təhsilində və şəxsiyyətinin inkişafında əsaslı yer tutur. Ümumiyyətlə oyun məktəbəqədər yaş dövrünün əsas fəaliyyət növü hesab edilir. Uşaq sevdiyi oyunları yalnız həmyaşıdları ilə deyil, eyni zamanda valideynləri ilə oynamağı da çox sevir. Valideynlə birgə keçirilən oyunlar uşaq – valideyn münasibətlərinə müsbət təsir edir, onların ünsiyyətini daha da möhkəmləndirir.

Oyunlar vasitəsilə uşaqlar öz arzularını həyata keçirir, özlərini sevdiyi peşə sahiblərinə bənzədir və öz fərziyyələrini irəli sürürlər. Psixoloqlar və pedaqoqlar oyunun uşaq həyatındakı vacib rolundan söz açaraq müxtəlif fikirlər irəli sürüblər: Pijeyə görə, oyun uşağın ən önəmli işidir. Grossun fikrincə isə, oyun bir praktikadır. Gələcəkdə qarşılaşa biləcək davranış formaları oyunla əldə edilir. Makarenko isə belə hesab edirdi ki, böyüklərin həyatında iş nə qədər vacibdirsə, uşaq həyatında da oyun bir o qədər vacibdir.

Oyunların uşaq inkişafındakı əvəzsiz rolundan danışarkən bəzi məqamları da unutmamalıyıq:

1) Oyun uşağın boş vaxtlarını doldurmaq üçün vasitə olaraq götürülməməlidir.

2) Oyunda yüksək dərəcəli qadağalar olmamalıdır, çünki yüksək dərəcəli qadağalar oyunun qeyri düzgün şəkildə mənimsənilməyinə bilavasitə gətirib çıxara bilər.

Oyun uşağın yaşına, istək və arzularına uyğun formada həyata keçirilməli tədris didaktik oyun və məşğələlərdir. Didaktik-tədris oyunlarından uşaqlar məşğələ və müstəqil işlərində istifadə edirlər və beləliklə, didaktik-tədris oyunları məktəbəqədər yaşlı uşaqların fəaliyyətində əsas yer tutaraq biliklərin mənimsənilməsinə, möhkəmlənməsinə, dərinləşməsinə və onların üsullarına, fikri əməliyyatlara yiyələnməsinə kömək edir. Tədris-didaktik oyunlar təlimin forması kimi uşaqların məşğələlərə marağını artırır, diqqətini inkişaf etdirir, materialın mənimsənilməsinə yaxşılaşdırır. Eyni zamanda müəllim-tərbiyəçi oyun-tədris məşğələləri ilə uşağa məqsədəuyğun təsir edir, proqramın tələbini nəzərə alaraq, keçirilən materialı müntəzəm mürəkkəbləşdirir və onlara müəyyən bilikləri mənimsədir, onlarda zəruri bacarıqlar formalaşdırır, psixi prosesləri (qavrayışı, nitqi, təxəyyülü) təkmilləşdirir. İstifadə olunan materialın xarakterinə görə tədris-didaktik məşğələləri 4 qrupa ayırmaq mümkündür: 1) Oyuncaqlarla (əşya) məşğələlər 2) çap olunmuş stolüstü oyunlar 3) şifahi (sözlü) didaktik oyunlar 4) kompüter oyunları. Oyuncaqlar əşyanın şərti təsviri, ümumiləşmiş obrazı, inikasıdır. Uşaq əşya ilə oyun məşğələlərində onların müxtəlif əlamət və keyfiyyətlərini dərk edir, istifadə qaydalarını öyrənir. Məsələn, praktik olaraq şarlar kubun həcmi, formasını, ölçüsünü, rəngini öyrənir. Çap olunmuş stolüstü oyunlarla uşağın əyani-hərəkəti təfəkkürü fəaliyyətə başlayır, burada uşaqlar bilikləri əşyalarla deyil, onların şəkilləri, kağıza çəkilmiş rəsmlərlə mənimsəyir. Məsələn: loto, domino, şəkilləri və kubikləri bir yerə yığır, kukla, ayı, it fiqurları kimi oyuncaqlardan istifadə edir.

Uşağa məcburi öyrədilən çox sayda etik qaydalar oyun sırasında daha asan və maraqlı formada öyrədilə bilər. Eyni zamanda oyunun köməyi ilə uşaqlarda diqqət, qavrayış, hafizə, təfəkkür və təxəyyülün inkişafı üçün əlverişli şərait yaranmış olur.

Məsələn: Uşağa 6–7 yaşda diqqətlə baxmaq və onları yadda saxlamaq təlimatı verilir. Daha sonra uşaqdan gözlərini yummasını və itən oyuncağın adını söyləməsinin təlimatı verilir. Beləliklə uşaq oyun vasitəsilə inkişaf edir. Bununla yanaşı olaraq didaktik oyunlardan istifadə edilməsi uşaqlarda nitqin inkişafı, nitq qüsurlarının aradan qaldırılması işində də əsaslı rol oynayır. Bir məktəbəqədər uşaq tərəfindən müstəqil oyun fəaliyyətinin formalaşması, uşağın fərdi praktikasından kənarında, aktiv, vizual effektiv bir şəkildə gerçəkliyin heyratamiz dərəcədə daha geniş sahəsini yaratmağa imkan verir. Oyunda məktəbəqədər uşaq və tərəfdaşları hərəkət və hərəkətlərini oyuncaqlar ilə istifadə edərək ətrafdakı böyüklərin işlərini və həyatlarını, həyat hadisələrini, aralarındakı münasibətləri və s.

Oyunda orijinal süjet əsasında yeni hekayə xətləri meydana çıxır, yeni oyun vəzifələri qoyulur. Genişləndirilmiş rol oyunu zamanı məktəbəqədər uşaqlar yalnız oyuncaqlar və ya fərdi rol oyunları ilə hərəkətlər etməklə deyil, həm də məntiqli, əsaslandırılmış əsaslandırma ilə tapşırıqları həll etmək bacarığını kəşf edirlər.

Məqalənin aktuallığı. İnsanın bütün həyatı boyu istifadə etdiyi əsas fəaliyyət növlərinə

oyun, təlim və əmək fəaliyyətini aid edirlər. Fəaliyyətin bu növlərindən biri müəyyən yaş dövründə aparıcı, digərləri isə köməkçi, yardımçı fəaliyyət rolunu oynayır. Məktəbəqədər yaş dövründə oyun aparıcı fəaliyyət növü hesab olunur ki, bu da kiçikyaşlıların hərtərəfli inkişafında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu amil də məqalənin aktuallığını şərtləndirir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik məqalədə əyləncə xarakteri daşıyan oyunun məktəbəqədər dövrdə aparıcı fəaliyyət növü kimi uşaqların həm fiziki, həm də psixi inkişafında başlıca rolu vurğulanmaqla yanaşı, həmçinin onun tiplərinin geniş təsnifatının verilməsi ilə bağlıdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin tərbiyəçiləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Məmmədova. A.T Məktəbəqədər yaşlı uşaqların oyunları. SDU, 2018.
2. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların mənəvi tərbiyəsi. Bakı: ADPU, 2018.
3. Həsənova P. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial-mənəvi inkişafı. Bakı: ADPU, 2017.
4. Qasımova L.N., Mahmudova R.M. Pedaqogika, Bakı, 2003.

Н.И. Зейналова

Игра как средство воспитания дошкольников

Резюме

Основные виды деятельности, которыми человек занимается на протяжении всей своей жизни, - это игра, тренировки и работа. Один из этих видов деятельности играет ведущую роль в определенном возрасте, а другие играют роль вспомогательной, вспомогательной деятельности. Игра - ведущее занятие в дошкольном возрасте, имеющее большое значение для всестороннего развития молодежи.

В статье также подчеркивается ключевая роль развлечения в физическом и умственном развитии детей как ведущего занятия в дошкольном учреждении. При этом дается широкая классификация отдельных языков игры.

N.I. Zeynalova

Play as a means of formation of preschool children

Summary

The main activities that a person uses throughout his life include play, training and work. One of these types of activities plays a leading role at a certain age, while others play the role of auxiliary, auxiliary activities. Play is a leading activity in the preschool age, which is of great importance for the comprehensive development of young people.

The article also emphasizes the key role of entertainment in the physical and mental development of children as a leading activity in preschool. At the same time, a broad classification of the individual languages of the game is given